

In dit nummer:

- Onzekerheden bij investeringen in infrastructuur
- Robuuste economische groei
- Trefzekerheid MLT's
- IMF
- Recente publicaties
- Ontslagbescherming

CPB Nieuwsbrief 2006 december

Kwartaaluitgave van het Centraal Planbureau

4

Spelen met onzekerheid

George Gelauff

Als u dit leest weet u dingen die voor mij nu nog onzeker zijn. Zo kent u de uitslag van de verkiezingen van 22 november. Nu ik dit op 16 november schrijf, leef ik nog in onzekerheid daarover.

Het CPB heeft een analyse gemaakt van de verkiezingsprogramma's. Hoe zeker weten we wat de economische gevolgen ervan zijn? Dat weten we natuurlijk niet echt zeker, we proberen alleen zo goed mogelijk de onzekerheid te beperken. Hoe? Door in gesprekken met politieke partijen duidelijkheid te krijgen over de concrete inhoud van hun voorstellen. Door de modellen die we gebruiken te ijken aan de werkelijkheid. Door ons permanent af te vragen of we de resultaten kunnen begrijpen en interpreteren.

We weten veel, maar veel weten we ook niet. We kunnen niet zeggen hoeveel de economische groei toeneemt als het kabinet een extra euro besteedt aan infrastructuur. Dat geldt voor de meeste vormen van overheidsuitgaven. Bij onderwijs en innovatie hebben we een stap voorwaarts gemaakt: een aantal voorstellen zijn aangemerkt als kansrijk of niet kansrijk. Maar ook hier blijft er een aanzienlijke categorie voorstellen over waarover we onzeker zijn. Economisch beleid kan maar gedeeltelijk aan onzekerheid ontkomen. Soms kunnen we ons er wel op voorbereiden. Dan bouwen we een behoedzaamheidsmarge in of proberen er op andere manieren rekening mee te houden.

De wetenschap ontwikkelt zich steeds verder, maar maakt dat het leven zekerder? Hoe meer je weet, hoe meer je ook weet wat je nog niet weet. Van kernenergie tot klonen lijken de onzekerheden over de maatschappelijke gevolgen van wetenschappelijke ontdekkingen toe te nemen. Een meer dynamische economie vermindert de baan zekerheid voor veel werknemers. In de krant lees ik een uitspraak van de Britse historicus Tony Judt: 'Globalisering schept enorme onzekerheden en we moeten ons realiseren dat we een tijdperk van angst betreden'. Niet lang daarvoor was ik bij de Tinbergen-lezing van de Indiase econoom Jagdish Bhagwati, die hoogleraar is aan Columbia University. Als ware wereldburger zong hij juist de lof over globalisering: het biedt ontwikkelingsmogelijkheden en vermindert sociale achterstanden in ontwikkelingslanden.

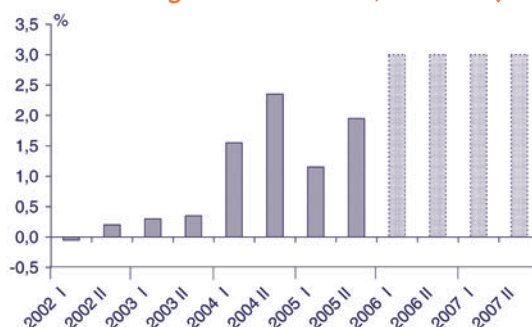
Onzekerheid is niet weg te denken. Kunnen we niet beter wegen zoeken om er mee om te gaan? De Zuid-Afrikaanse schrijfster Antjie Krog vindt dat we meer moeten leven vanuit een romantische ironie van onzekerheid. Dan ben je 'gericht op een verwarrende speurtocht naar antwoorden', 'gespitst op de betrekkelijkheid van elk standpunt' en verken je 'de onbegrensde reeks tegenstrijdigheden'. Het klinkt poëtisch (voor sommigen misschien zweverig), maar er zit wat in. Dan spelen we met onzekerheid en gaat onzekerheid niet alleen over bedreigingen maar ook over kansen. □

George Gelauff, onderdirecteur

Korte-termijnraming december 2006

- Voor zowel 2006 als 2007 wordt een robuuste en stabiele economische groei geraamd van 3%.
- De binnenlandse bestedingen (consumptie, investeringen en overheidsuitgaven) en de uitvoer dragen beide circa de helft bij aan de economische groei in 2006 en 2007.
- De werkgelegenheid groeit dit en volgend jaar met 1¼%. De werkloosheid daalt gestaag en komt in 2007 waarschijnlijk uit op 4¾%.
- De loonstijging loopt wat op, maar blijft gematigd. De inflatie vlakkt verder af, tot 1% in 2006 en 2007.
- De overheidsbegroting (EMU-saldo) komt in 2006 net in de plus en in 2007 licht in de min.

Economische groei in Nederland, 2002-2007^{a)}

^{a)} Groei BBP-volume t.o.v. overeenkomstige periode in voorafgaand jaar, werkdagen gecorrigeerd.

Onzekerheden bij investeringen in infrastructuur

Onzekerheden spelen een grote rol bij investeringen in infrastructuur. Een oordeel over het nut van wegen, spoorlijnen, kanalen, havens of dijken vereist een blik op de verre onzekere toekomst.

Sommigen menen dat die onzekerheden zo groot zijn dat het zinloos is berekeningen te maken; de politiek zou besluiten moeten nemen op basis van een Visie. Meestal berust een dergelijke Visie echter op een eenzijdige kijk op toekomstige ontwikkelingen, bijvoorbeeld dat de economische groei hoe dan ook fors door zal zetten en dat er dus behoefte is aan heel veel transportcapaciteit. Anderen willen het milieu ontzien en verkondigen juist het tegenovergestelde. Een zakelijke discussie van voors en tegens van een project is meer gediend bij het expliciet benoemen, en waar mogelijk kwantificeren, van de onzekerheden in een kosten-batenanalyse. Iedereen kan die inschatting van de onzekerheden (laten) controleren. En de gebruikers van de kosten-batenanalyse kunnen mede op basis daarvan hun eigen subjectieve keus bepalen. Om welke onzekerheden gaat het? Hoe gaan we er mee om?

Tegenvallers: onvermijdelijk?

Infrastructuurprojecten blijken erg gevoelig te zijn voor tegenvallers. De Deense en Duitse economen Flyvbjerg, Bruzelius en Rothengatter onderzochten 210 megaprojecten, verspreid over de hele wereld. De kosten hiervan kwamen steeds hoger uit dan geraamd. Bij wegprojecten was het gemiddeld 20% hoger, bij tunnels en bruggen 30% en bij spoorprojecten zelfs 45%. Bovendien bleken de baten vaak lager uit te komen dan geraamd. Bij spoorprojecten was het aantal reizigers gemiddeld 40% lager. Projecten uitgevoerd door lokale overheden bleken het meest last te hebben van deze *optimism bias*.

Waar komt deze bias vandaan? Flyvbjerg et al menen dat het komt door gebrek aan *countervailing power*. De ondertitel van hun boek luidt dan ook "An anatomy of ambition"; de pleitbezorgers van het project sturen zelf het onderzoek aan, en zij hebben weinig behoefte aan een accurate inschatting van risico's, men wil dat het project koste wat het kost doorgaat.

In Nederland schrijft de OEI-leidraad voor hoe men de kans op tegenvallers bij de kosten in kaart moet brengen en welke financiële voorzieningen men moet treffen (dit heet de RISMAN-procedure). Bij grote rijksprojecten is bovendien een onafhankelijke toets op de kosten-batenanalyse, door het CPB en/of een toetscommissie, verplicht. Of deze twee voorzorgsmaatregelen voldoende zijn moet de toekomst uitwijzen. Dat geldt zeker na de tegenvallers die ook weer bij de HSL-Zuid en de Betuweroute aan het licht kwamen.

Projectrisico's: spreiden als het kan

Ook als er voldoende voorzorgsmaatregelen zijn getroffen, dan nog blijft er onzekerheid. De kosten voor het ene project kunnen tegenvallen, terwijl de kosten voor het andere project meevallen. De overheid kan zich tegen deze risico's verzekeren bij gespecialiseerde

liseerde verzekeraars die vaak internationaal opereren. Bijkomend voordeel is dat zij ook de nodige deskundigheid inbrengen. Door zich te bemoeien met het ontwerp en de wijze van uitvoeren van het project maken zij de kans op tegenvallers kleiner.

Voor de rijksoverheid is de noodzaak om zich te verzekeren niet zo groot. Op de rijksbegroting komen zoveel van deze risico's samen dat ze wel tegen elkaar weg zullen vallen. Dat heet 'de wet van de grote aantallen'. Bij lagere overheden, met hun relatief kleine begroting, gaat de wet van de grote aantallen lang niet altijd op. De ervaring van Den Haag met de tramtunnel en van Amsterdam met de Noord/Zuidlijn van de metro laat zien dat zij grotere projecten beter wel kunnen verzekeren.

Omgaan met macro-economische risico's

Niet alle onzekerheden zijn door spreiding te ondervangen. Risico's die voortvloeien uit economie-brede schokken treffen alle projecten, en alle overige overheidsinkomsten en uitgaven, tegelijkertijd. Daarom zijn de macro-economische risico's ook niet te verzekeren. Geen verzekeraar ziet kans ze weg te laten wegvallen tegen andere risico's.

Bedrijven hanteren in dit soort gevallen een risico-opslag: aan onverzekerbare risicovolle bedrijfsactiviteiten stellen zij een hogere rendementseis dan aan betrekkelijk risicoloze bedrijfsactiviteiten.

Sinds kort is deze aanpak ook voorgeschreven in de OEI-leidraad voor infrastructuurprojecten. In kosten-batenanalyses moet men een risico-opslag van 3% op de risicovrije discontovoet hanteren als het gaat om activiteiten die sterk afhankelijk zijn van het tempo van de economische groei. Zijn de activiteiten minder afhankelijk van de economische groei dan kan volstaan worden met een kleinere risico-opslag. Posten in de kosten-batenanalyse die helemaal los staan van de economische ontwikkeling krijgen geen risico-opslag.

Het blijkt dat opstellers van kosten-batenanalyses moeite hebben

met dit voorschrift. Vaak is er te weinig tijd om vast te stellen hoe groot het macro-economisch risico is van het project in kwestie. Gemakshalve kiest men dan voor een risico-opslag van 3%. Bestudering van financiële data (de 'markt-beta's') laat zien dat activiteiten als de luchtvaart inderdaad erg conjunctuurgevoelig zijn. Maar het spoorvervoer en het wegvervoer blijken iets minder conjunctuurgevoelig te zijn. Bij dit soort projecten zou je dus kunnen volstaan met een iets kleinere risico-opslag. Een lijstje met standaard risico-opslagen voor enkele veel voorkomende activiteiten zou helpen.

Fundamentele onzekerheden

Tenslotte zal er altijd sprake zijn van fundamentele onzekerheden. Dat kunnen volkomen nieuwe ontwikkelingen zijn, zoals de komst van prijsvechters in de luchtvaart. Daar had men bij het besluit om de kanaaltunnel te graven nog niet aan gedacht. Of het kunnen gebeurtenissen zijn waarvan men nauwelijks een betrouwbare kansberekening kan maken. Denk hierbij aan politieke ontwikkelingen, zoals de aanslagen van 11 september. Fundamentele onzekerheid is de hardste noot om te kraken.

Om de gevoeligheid van een project voor dit soort onzekerheden te testen kan je gebruik maken van de techniek van scenario-analyse. Daarvoor heeft het CPB samen met het Ruimtelijk Planbureau en het Milieu- en Natuurplanbureau kortgeleden weer nieuwe scenario's ontwikkeld onder de naam Welvaart en Leefomgeving. De studie schetst vier plausibele toekomstbeelden, elk met een andere mondiale, politieke en technologische achtergrond. Als een infrastructuur project "goed scoort" in alle vier toekomstbeelden dan is dat een sterke aanbeveling om het project uit te gaan voeren, het is blijkbaar *no regret* beleid. Scoort het project goed in een of twee scenario's en niet goed in de andere dan is er alle reden om te kijken of het project opgedeeld kan worden in fasen, zodat uitvoering van de latere fasen kan wachten tot er iets meer zekerheid is over de vraag welk toekomstbeeld werkelijkheid wordt. Een scenario-analyse is gebruikelijk voor kosten-batenanalyses van grote projecten.

Voor elk soort onzekerheid een eigen aanpak

Infrastructuur is een lang leven beschoren, daarom zijn de onzekerheden rond dit type investeringsprojecten groot en van velerlei aard. Sommigen komen in de verleiding om de toekomst dan maar te versimpelen, "rekenen heeft geen zin" zegt men. Meestal vormt dat de opmaat voor een voorstel om vele miljarden uit te geven aan een fantastisch project. Gelukkig is in Nederland een traditie aan het ontstaan om de verschillende onzekerheden juist te benoemen. We kwamen vier soorten onzekerheden tegen: tegevallers, projectrisico's die gespreid kunnen worden, macro-economische risico's en fundamentele onzekerheden. Voor elk van deze onzekerheden bestaat een geëigende aanpak. Om bij projectbeoordelingen daarmee om te gaan is lang niet altijd even eenvoudig, maar het kan bijdragen aan een verzakelijking van de discussie. Dat is zeker. □

Meer informatie: paul.besseling@cpb.nl

Conferentie Omgaan met Onzekerheid in Beleid

Niet alleen bij investeringen in infrastructuur spelen onzekerheden een belangrijke rol in het besluitvormingsproces. Op zeer uiteenlopende terreinen lopen kennisinstituten die analyses maken voor het beleid aan tegen onzekerheden. Hoe bepaal je die onzekerheden, hoe communiceer je hierover naar beleidsmakers en hoe kun je beleidsmakers helpen ermee om te gaan? Met die vragen in gedachten hebben het CPB, het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) en Rand Europe gezamenlijk een conferentie georganiseerd over Omgaan met onzekerheid in beleid. Het verslag van deze op 16 en 17 mei jl. gehouden conferentie verschijnt medio december. In de conferentie zijn vijf casussen besproken op het terrein van gezondheid, energie, economie, ruimtelijke ordening en milieu. De casussen betroffen:

1. Dierziektecrises en risico's voor de mens
2. Energievoorzieningszekerheid
3. Macro-economie en budgettair beleid
4. Inrichting landelijk gebied
5. Luchtkwaliteit.

Doel van de conferentie was onder meer om ervaringen uit te wisselen en zo tot best practises te komen. Het eindrapport presenteert een groot aantal aanbevelingen, die een breed spectrum bestrijken, zoals:

- Stel bij onzekere beleidsdossiers een 'houdbaarheidsdatum' vast van beleid
- Handhaaf ruimte voor 'dissidenten'
- Weersta de druk tot kwantificeren, het bieden van valse zekerheden en onderzoeksaccumulatie
- Ministeries dienen bewustzijn te kweken onder hun werknemers over onzekerheid en de manieren om deze onzekerheid het hoofd te bieden.

Een breed gedragen conclusie was ook dat wetenschappers en beleidsmakers meer moeten communiceren, waarbij we het 'deficit model' (experts weten alles en beleidsmakers weten niets) moeten verlaten.

ECONOMISCHE VOORUITZICHTEN NOVEMBER 2006

Robuuste economische groei

De Nederlandse economie is opgebloeid. Zowel 2006 als 2007 laat naar verwachting een economische groei zien van 3% per jaar. In tegenstelling tot de afgelopen jaren wordt de groei nu breed gedragen. Zowel de consumptieve bestedingen door gezinnen, de investeringen door bedrijven als de uitvoer nemen flink toe. De spanningen op de arbeidsmarkt lopen op. Toch blijven de inflatie en de contractloonstijging ook komend jaar beperkt. De overheid heeft haar huishoudboekje weer redelijk op orde; zowel in 2006 als 2007 wijkt het begrotingsaldo maar weinig af van nul.

DE WERELDECONOMIE

Amerikaanse groei zwakt af door woningmarktcrisis

De Amerikaanse economische groei is in het derde kwartaal duidelijk afgezwakt door de scherpe daling van de investeringen in woningen. Gezien de recente verdere afname in bouwvergunningen zullen deze investeringen in de komende kwartalen verder verminderen. Daar staat tegenover dat van de forse olieprijsdaling na augustus enig positief effect uitgaat op het beschikbaar inkomen en daarmee op de consumptie. Desalniettemin zal volgend jaar voor het eerst sinds 2003 de feitelijke economische groei lager zijn dan de potentiële groei. Hierdoor, en door de lagere olieprijs, zal het voor de Amerikaanse centrale bank mogelijk zijn om haar rentetarieven in de loop van het jaar te verlagen.

Positieve vooruitzichten voor het eurogebied

In het eurogebied zwakte de economische groei af in het derde kwartaal, vermoedelijk door incidentele factoren. De groei voor geheel 2006 zal verreweg de hoogste zijn sinds 2000. Positief voor volgend jaar is dat het consumentenvertrouwen sterk is verbeterd en het vertrouwen van producenten in zes jaar niet zo hoog is geweest. Desondanks zal de groei in 2007 naar verwachting iets teruglopen. Dit komt voornamelijk door krap begrotingsbeleid in Duitsland. De Europese werkloosheid daalt in de raming toch verder. Het inflatietempo kan wat afnemen, doordat het opwaartse effect van de Duitse BTW-tariefstijging kleiner is dan het neerwaartse effect van de olieprijsdaling.

Onzekerheden

Er zijn zowel opwaartse als neerwaartse risico's bij deze projectie van de wereldeconomie. De afzwakking van de Amerikaanse economie is een feit, maar het tempo en de duur ervan zijn onzeker. Hetzelfde geldt voor de negatieve uitstralingseffecten op Azië, in de afgelopen jaren het meest dynamische deel van de wereldeconomie. Daarentegen zou in Europa en Japan de positieve stemming onder bedrijven tot een sterkere stijging van de binnenlandse vraag kunnen leiden.

De sterke olieprijsstijging van de afgelopen jaren zou een groter

dempend effect op de vraag en een groter opwaarts effect op het aanbod van olie kunnen hebben dan is voorzien, waardoor de prijzen mogelijkwjs gaan dalen. Een tegengestelde ontwikkeling is echter eveneens denkbaar, bijvoorbeeld door een escalatie van de conflicten in het Midden-Oosten.

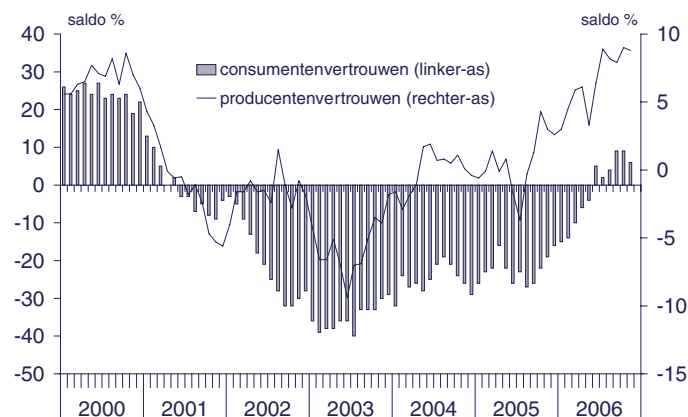
Het Amerikaanse tekort op de lopende rekening is opgelopen tot 7% van het bruto binnenlands product (BBP) en deze omvang is op langere termijn onhoudbaar. Een depreciatie van de dollar zal waarschijnlijk deel uitmaken van het aanpassingsproces. In welke mate en wanneer dit gebeurt is echter uiterst onzeker. De projectie is gebaseerd op een koers van 1,25 dollar per euro in 2007, maar eind november kwam de dollar onder druk te staan. Van een forse dollarval zal in ieder geval een negatief effect uitgaan op het eurogebied.

DE NEDERLANDSE ECONOMIE

Groei in derde kwartaal valt iets terug

Volgens de eerste voorlopige cijfers van het CBS bedroeg de economische groei in Nederland in het derde kwartaal 2,6%, met een werkdag minder dan vorig jaar. Daarmee lag de groei iets lager dan in de eerste helft van dit jaar, toen deze (met een werkdag meer dan een jaar eerder) bijna 3% bedroeg. De consumptie- en uitvoerontwikkeling viel wat terug, maar de investeringen bleven flink toenemen. Het iets lagere groeicijfer is geen reden tot ongerustheid. Het vertrouwen in de economie is onaangetast. De consumenten zijn aanmerkelijk optimistischer dan aan het begin van het jaar, terwijl het vertrouwen van de ondernemers in de industrie in oktober zelfs het hoogste niveau ooit bereikte. Voor het gehele jaar verwachten we een volumegroei van het BBP van 3%.

Consumenten- en producentenvertrouwen, januari 2000 - november 2006

Stabiele groei van 3% verwacht

In 2007 bedraagt de economische groei naar verwachting eveneens 3%. De binnenslands geproduceerde uitvoer valt iets terug door de wat minder uitbundige internationale economische ontwikkeling, maar de terugval blijft beperkt doordat Nederlandse exporteurs kunnen profiteren van een gunstige ontwikkeling van hun prijsconcurrentiepositie. Daar staat tegenover dat de bedrijfsinvesteringen volgend jaar juist nog wat harder aantrekken dan dit jaar, terwijl de particuliere consumptie in beide jaren ongeveer even hard groeit.

Vergelijking met andere organisaties

Er bestaat op dit moment een opmerkelijk grote mate van overeenstemming over de groeivoorzichten tussen de verschillende ramingsinstituten (zie tabel). Dat betreft niet alleen de groeiramingen van de Nederlandse economie, maar van alle economieën. Voorts valt op dat alle instituten ervan uitgaan dat de groei in Nederland in 2007 vrijwel even groot zal zijn als in 2006. Er is kortom consensus: iedereen verwacht een stabiele en robuuste groei.

Groei wederuitvoer blijft onstuimig

De uitvoer blijft in zowel 2006 als 2007 de grootste bijdrage leveren aan de economische groei. De wederuitvoer groeit in beide jaren met dubbele cijfers, vooral omdat ICT-producten, die een belangrijk aandeel hebben in de wederuitvoer, populair blijven. Ook de sterke toename van de afzet van Chinese producten in Europa stimuleert de Nederlandse wederuitvoer. De 'made in Holland' uitvoer zal dit en volgend jaar met respectievelijk 4% en 3½% toenemen, beduidend meer dan in 2005. Dit jaar profiteren exporteurs vooral van de aantrekkende wereldhandel. Verwacht wordt dat de voor Nederland belangrijke economieën, zoals die van de Verenigde Staten en Duitsland, in 2007 wat minder hard groeien. Dit heeft een drukkend effect op de binnenslands geproduceerde uitvoer. Door een gunstige ontwikkeling van de prijsconcurrentiepositie blijft de terugval echter beperkt.

Consumptie in de lift

Na een aantal magere jaren hebben gezinnen weer meer geld te besteden door herstel van werkgelegenheid en koopkracht. Bovendien is het gezinsvermogen door stijgende huizenprijzen en beurskoersen flink toegenomen. Zo was halverwege 2006 het netto gezinsvermogen, gecorrigeerd voor (hypotheek)schulden

maar ongerekend pensioenen, bijna 7% hoger dan een jaar eerder. De grotere rijkdom en het daarmee gepaard gaande toegenomen optimisme wakkeren met name het kopen van duurzame goederen aan. Verwacht wordt dat de particuliere consumptie in zowel 2006 als 2007 met 2¼% stijgt, de hoogste groei sinds 2000. In 2006 nemen de consumptieve bestedingen meer toe dan het beschikbaar gezinsinkomen, waardoor de zogenoemde individuele spaarquote daalt tot -3¼%, een historisch dieptepunt. Sinds 2003 geven gezinnen meer uit dan ze aan inkomen beschikbaar hebben en financieren ze een deel van hun consumptie uit hun vermogen. Ook in 2007 zal dit weer het geval zijn, zij het in iets minder mate.

Investeringen trekken aan

De bedrijfsinvesteringen laten in 2006 en 2007 een stevige groei zien. Ondernemers zijn gemiddeld genomen zeer optimistisch over de economie en de bezettingsgraad loopt op. Wel drukken de sterk gestegen invoerprijzen, waaronder die van energie, dit jaar naar verwachting de bedrijfswinsten. Hierdoor loopt de arbeidsinkomensquote in 2006 voor het eerst sinds 2001 op. Echter, banken zijn alleszins bereid kredieten te verschaffen, terwijl door de gestegen beurskoersen ook aandelenemissies weer aantrekkelijk lijken om investeringen te financieren. Bovendien zullen de bedrijfswinsten zich in 2007 naar verwachting herstellen, doordat

Economische groei, 2005-2007

	2005		2006				2007					
			CPB	OESO	CF	IMF	EC	CPB	OESO	CF	IMF	EC
	mutaties per jaar in %											
Verenigde Staten	3,2	3¼	3,3	3,4	3,4	3,4	3,4	2¼	2,4	2,6	2,9	2,3
Japan	2,7	2¾	2,8	2,8	2,7	2,7	2	2,0	2,2	2,1	2,3	2,3
Eurogebied	1,4	2½	2,6	2,6	2,4	2,5	2¼	2,2	1,9	2,0	2,1	2,1
Nederland	1,5	3	3,0	2,9	2,9	3,0	3	3,1	2,8	2,9	2,9	2,9

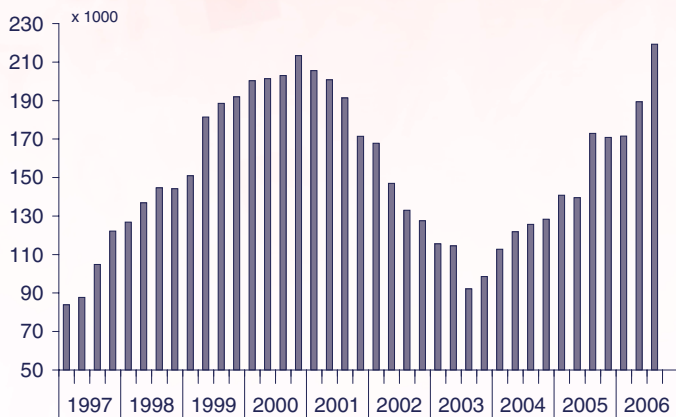
Kerngegevens voor Nederland, 2004-2007

	2004	2005 ^{a)}	2006 ^{a)}	2007
	mutaties per jaar in %			
Internationaal				
Relevante wereldhandel	7,7	5,3	8	6¼
Prijspeil goederenimport	0,6	3,3	4	- ½
Concurrentenprijs	0,2	1,6	2	1
Olieprijs (Brent, niveau in dollars per vat)	38,2	54,4	65	60
Eurokoers (dollar per euro)	1,24	1,24	1,25	1,25
Arbeidskosten p.e.p. verwerkende industrie in concurrerende landen	- 4,7	0,5	- 1¼	- ¾
Volume bestedingen en productie				
Bruto binnenlands product (BBP, economische groei)	2,0	1,5	3	3
Particuliere consumptie	0,6	0,7	- 1 (2¼)	2¼
Bruto investeringen bedrijven (exclusief woningen)	- 2,2	3,1	4¼	5
Investeringen in woningen	6,5	5,3	6½	4¾
Goederenexport (exclusief energie)	9,8	6,8	8	7¼
w.v. binnenslands geproduceerd	6,5	1,9	4	3½
wederexport	13,6	12,4	12¼	11¼
Goederenimport	8,8	6,0	8¼	7¼
Productie marktsector ^{b)}	2,2	2,3	3½	3¼
Prijzen en lonen				
Consumentenprijsindex (CPI)	1,2	1,7	1	1¼
Prijs nationale bestedingen	1,1	1,7	1½	1¾
Prijspeil goederenexport (exclusief energie)	- 0,5	0,6	¾	0
Prijsconcurrentiepositie	- 0,2	- 1,4	¼	½
Contractloon marktsector	1,5	0,8	1¾	2¼
Loonsom per werknemer marktsector	3,9	1,3 (1,7)	1¼ (1¾)	2½
Arbeidskosten p.e.p. verwerkende industrie	- 1,5	- 0,8	- 2¾	- 1¼
Arbeidsmarkt				
Werkloze beroepsbevolking (niveau in % beroepsbevolking)	6,5	6,5	5½	4¾
Werkloze beroepsbevolking (x 1000)	479	483	415	360
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	- 1,4	- 0,3 (- 0,6)	1¼ (1)	1¼
Werkzame beroepsbevolking	- 1,2	0,0 (- 0,3)	2 (1¾)	1¾
Beroepsbevolking	0,0	0,0 (- 0,2)	1 (¾)	1
Collectieve sector				
EMU-saldo collectieve sector (niveau in % BBP)	- 1,8	- 0,3	0,1	- 0,2
Bruto schuld collectieve sector (niveau ultimo jaar in % BBP)	52,6	52,7	51,2	49,8
Collectieve lastendruk (niveau in % BBP)	37,7	38,2	40,0 (38,5)	39,4
Diversen				
Koopkracht mediaan alle huishoudens	0,1	- 1,7	2	1½
Individuele spaarquote (niveau in % beschikbaar inkomen)	- 1,6	- 2,8	- 3¼	- 3
Arbeidsproductiviteit marktsector ^{b)}	4,5	2,9 (3,1)	2 (2¼)	2¼
Prijs toegevoegde waarde marktsector ^{b)}	- 0,3	- 0,1	- 2	1½
Reële arbeidskosten marktsector ^{b)}	4,2	1,4 (1,7)	3½ (3¾)	1
Arbeidsinkomensquote marktsector ^{b)} (niveau in %)	80,1	79,0	80¼	79¼
Uitvoersaldo (niveau in % BBP)	7,2	7,7	7¾	7½
Lange rente (niveau in %)	4,1	3,4	3¾	4

^a Cijfers tussen haakjes zijn gecorrigeerd voor de financieringsverschuivingen als gevolg van de invoering van wet Verlenging Loondoorbetalings-verplichting bij Ziekte (VLZ) in 2005 en 2006 en van de Zorgverzekeringswet (ZVW) in 2006.

^b Exclusief delfstoffenwinning en verhuur van en handel in onroerend goed.

Openstaande vacatures (seizoengecorrigeerd), 1997 I - 2006 III

met vertraging de eerder gestegen invoerkosten in de afzetprijzen worden doorberekend.

Oplopende spanning op arbeidsmarkt

De daling van de werkloosheid, die begin 2005 inzette, haperde wat in het afgelopen derde kwartaal. Andere indicatoren van de arbeidsmarkt bleven zich positief ontwikkelen. Zo steeg het voor seizoeninvloeden gecorrigeerde aantal vacatures eind september naar een recordhoogte van 219 000. Vooral de bouwnijverheid en de horeca zitten te springen om personeel. Ook het aantal faillissementen blijft gestaag dalen. Belangrijker is dat het aantal werkzame personen vanaf vorig jaar zomer weer oploopt. Doordat de kans op het vinden van een baan aanzienlijk is toegenomen, bieden zich steeds meer mensen aan op de arbeidsmarkt. De licht stagnerende daling van de werkloosheid lijkt vooral daardoor te worden verklaard. Verwacht wordt dat de werkloosheid in 2006

zal afnemen tot gemiddeld 415 000 personen, oftewel 5½% van de beroepsbevolking. Voor volgend jaar wordt een verdere daling van de werkloosheid geraamd tot 4¾% van de beroepsbevolking, ruim onder het geschatte niveau waarbij de arbeidsmarkt in evenwicht is.

Inflatie en loonstijging blijven gematigd

De inflatie, die vorig jaar uitkwam op 1,7%, wordt voor 2006 geraamd op 1%, het laagste niveau in de afgelopen 16 jaar. De inflatie wordt gestuurd door de hoger energie- en invoerprijzen. Daar staat tegenover dat diverse overheidsmaatregelen, zoals de afschaffing van het gebruikersdeel van de onroerend-zaakbelasting (OZB), een drukkend effect hebben van ruim ½%-punt. Ook in 2007 blijft de inflatie met 1¼% waarschijnlijk laag. Dan wordt de inflatie gedrukt door de afschaffing van de MEP-heffing en zal naar verwachting het opwaartse effect van de invoer- en energieprijzen geringer zijn.

De oplopende krapte op de arbeidsmarkt komt naar verwachting slechts in beperkte mate tot uiting in de contractloonstijging in 2007. Dit komt mede doordat voor ongeveer eenderde van de werknemers al een cao voor geheel 2007 is afgesloten, terwijl de conjuncturele situatie ten tijde van de onderhandelingen minder gunstig was. In het begin van dit decennium leidde de doorwerking van reeds afgesloten cao's tot het omgekeerde effect: de contractloonstijging bleef tijdelijk hoog, ondanks de verslechtering van de conjunctuur.

Overheidsbegroting ongeveer in evenwicht

Het EMU-tekort is na de piek in 2003 van 3,1% van het BBP in de afgelopen jaren gestaag afgenomen. Dit is vooral het gevolg van substantiële ombuigingen en lastenverzwaringen in 2004 en 2005. Door de gunstige economische situatie en de hogere gasbaten is in 2006 sprake van een kleine verdere verbetering, zodat

zelfs een positief saldo resulteert van 0,1% van het BBP. Dat is iets gunstiger dan ten tijde van Prinsjesdag werd voorzien, voornamelijk door meevallende belastingopbrengsten. In 2007 slaat het teken weer om en resulteert naar verwachting een tekort van 0,2% van het BBP. Dat is juist iets ongunstiger dan in de vorige raming (MEV 2007) werd voorzien, voornamelijk doordat de neerwaarts bijgestelde olieprijs leidt tot ruim 1 mld euro lagere gasbaten. □

Meer informatie:
johan.verbruggen@cpb.nl

Middellange-termijnverkenningen redelijk trefzeker

De middellange-termijnverkenningen (MLT's) die het Planbureau publiceert ten behoeve van regeerakkoorden geven steeds de verwachte economische ontwikkeling in de komende kabinetsperiode weer. Kun je er blind op vertrouwen dat deze verwachtingen ook echt uitkomen? Het zal niemand verbazen dat het antwoord ontkennend is. Vooral in periodes met een sterke beweging van de conjunctuur kunnen de realisaties aanzienlijk afwijken. Toch blijken de MLT's uit de afgelopen dertig jaar gemiddeld redelijk trefzeker te zijn geweest.

Het CPB vergelijkt regelmatig gepubliceerde korte-termijn prognoses met de uiteindelijke realisaties. In aanvulling hierop is onlangs onderzoek gedaan naar de trefzekerheid voor de middellange termijn. Deze confrontatie van ramingen en realisaties heeft twee doelen. Allereerst geeft het inzicht in de trefzekerheid en de onzekerheid van de ramingen. Gebruikers zijn hierdoor beter in staat zich een beeld te vormen van de betrouwbaarheid van de uitkomsten. Daarom is het belangrijk dat de analyses ook helpen bij het opsporen van de zwakke plekken in het ramingsproces en daarmee bij het opstellen van onderzoeksprioriteiten.

Voorafgaande aan verkiezingen voor de Tweede Kamer publiceert het CPB verkenningen voor de nieuwe kabinetsperiode, met een horizon van vier jaar. Sinds 1986 vormen de MLT's het uitgangspunt voor het analyseren van de verkiezingsprogramma's van politieke partijen en het doorrekenen van een regeerakkoord.

Bij de analyse van de trefzekerheid van MLT's zijn de specifieke kenmerken van elke MLT van belang. De werkwijze bij het opstellen van de verkenningen is in de afgelopen dertig jaar nogal verschillend geweest. Zo werd voorheen expliciet rekening gehouden met concreet (voorgenomen of verondersteld) overheidsbeleid, terwijl MLT's tegenwoordig juist beleidsarm zijn. Daarnaast was er aanvankelijk slechts één centrale projectie, terwijl de MLT sinds 1993 standaard twee scenario's bevat: een behoedzaam en een gunstig (maar juist weer niet in de nieuwe MLT 2008-2011). Scenario's confronteren dwingender met onzekerheden dan marges of varianten. Het is in het algemeen verstandig om uit te gaan van een behoedzaam scenario. Extra geld uitgeven als de ontwikkelingen meevalen is immers makkelijker dan bezuinigen bij tegenvallers.

De onzekerheid bij de MLT's neemt ook toe omdat de ramingpe-

riode langer is dan bij de Macro Economische Verkenning (MEV) of het Centraal Economisch Plan (CEP). Daar staat tegenover dat bij een MLT over- en onderschattingen in de verschillende jaren binnen de ramingperiode elkaar kunnen compenseren.

Gemiddeld blijkt het CPB de wereldhandel goed geraamd te hebben, terwijl we de economische groei in ons land met 0,2%-punt per jaar hebben overschat. Een onderschatting bij de consumptie compenseert grotendeels overschattingen bij de uitvoer en de investeringen. Achter deze kleine gemiddelde voorspelfout van het BBP gaan echter aanzienlijke voorspelfouten schuil voor afzonderlijke perioden, want de gemiddelde absolute voorspelfout is circa 1%-punt. De prognose voor de periode 1979-1982 heeft de grootste bijdrage geleverd aan de gemiddelde overschatting van de economische groei; er werd voor die kabinetsperiode een groei van 3% per jaar geraamd, terwijl er nauwelijks groei is geweest.

Bij de verkenningen voor de arbeidsmarkt valt op dat vooral de groei van de werkgelegenheid en het arbeidsaanbod vrij systematisch hoger zijn uitgekomen dan in de verkenningen was aangegeven, gemiddeld met 0,4%-punt respectievelijk 0,6%-punt. De mutaties van het werkloosheidspercentage zijn met een gemiddelde voorspelfout van -0,1%-punt wel goed voorzien. De onderschatting van de groei in de werkgelegenheid heeft als spiegelbeeld een overschatting van de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit met 0,6%-punt.

Een vergelijking met de trefzekerheid van de MEV-ramingen geeft aan dat de MLT's vergelijkbaar of beter scoren. In beide publicaties is voor de meeste variabelen de gemiddelde voorspelfout 0,3%-punt of minder. Maar de absolute voorspelfouten per jaar zijn in de MLT-verkenningen voor de meeste variabelen lager dan in de MEV-raming. Blijkbaar middelen de fouten elkaar over een langere periode iets uit.

De uitkomsten geven aan dat MLT's een redelijke indicatie vormen van de te verwachten economisch ontwikkeling. Partijen hebben een dergelijke 'best guess' nodig om beleid te maken voor de nieuwe regeerperiode. Maar omdat onze kennis van onzekerheid beperkt is, kunnen we geen garanties geven..... □

Meer informatie: henk.kranendonk@cpb.nl

Trefzekerheid van de gemiddelde vier- of vijfjaarsgroeivoeten van negen MLT-verkenningen, 1976-2002

	Gemiddelde voorspelfout ^a per jaar	Gemiddelde absolute voorspelfout per jaar
Relevant wereldhandelsvolume (%)	0,0	1,3
Bruto binnenlands product (% volume)	0,2	1,1
Goederenuitvoer (% volume)	1,0	1,6
Particuliere consumptie (% volume)	- 0,3	1,2
Investeringsbedrijven (% volume)	0,8	3,2
Productiviteit macro (% volume)	0,6	0,7
Arbidsaanbod (%)	- 0,6	0,7
Werkgelegenheid in arbeidsjaren (%)	- 0,4	0,7
Werkloosheidspercentage (mutatie)	- 0,1	0,6

^a Minteken duidt op onderschatting.

ECONOMISCHE ANALYSE OVER DE GRENS

IMF: Goed begrotingskader loont

Net als in verkiezingstijd zullen tijdens de kabinetsformatie de Nederlandse overheidsfinanciën in de nieuwe kabinetsperiode volop in de schijnwerpers staan. Eerder dit jaar liet het Internationaal Monetair Fonds (IMF) zich uit over de Nederlandse overheidsbegroting. Een mooi moment voor een interview met Michael Deppler, directeur van de Europese afdeling van het IMF.

Waarom houdt het IMF zich bezig met de manier waarop de lidstaten hun overheidsfinanciën organiseren?

De economische crises in Mexico, Azië en Rusland in de tweede helft van de jaren negentig benadrukten het belang van meer transparantie voor het goed functioneren van het internationale financiële stelsel. Transparantie kan de economische stabiliteit vergroten, kan leiden tot een lagere rente en tot hogere investeringen. Het IMF was de aangewezen instelling om de transparantie van het stelsel te vergroten. Het Fonds heeft daarom maatstaven en richtlijnen opgesteld, onder andere de Code of Good Practices on Fiscal Transparency. Het IMF onderzoekt regelmatig of lidstaten zich houden aan deze overeengekomen richtlijnen.

Wat is begrotingstransparantie precies?

Het gaat er om duidelijk en open te zijn naar de bevolking over de overheidsbegroting. Het moet helder zijn wat precies tot de overheidssector wordt gerekend. De informatie over de overheidsbegroting moet goed en volledig zijn. Iedereen moet duidelijk zicht hebben op de voorbereiding, het beslissingsproces en de uitvoering. Belangrijke aandachtspunt van de laatste tijd is informatie over de houdbaarheid van de begroting op lange termijn.

Hoe transparant is de Nederlandse overheidsbegroting?

Nederland was een van de eerste landen met een begrotingskader dat geloofwaardig en stabiel was, en tegelijkertijd flexibel genoeg om verandering in politieke prioriteiten in te passen en adequaat te reageren op economische schokken. Het Nederlandse begrotingskader wordt daarom vaak genoemd als één van de beste ter wereld. Een echt sterke kant is het regeerakkoord. Dat onderstreept de toewijding van de autoriteiten aan begrotingsdiscipline en geeft expliciet de maatregelen aan die nodig zijn om de overeengekomen begrotingsdoelstellingen te halen. Een tweede sterke kant is de rol van onafhankelijke instellingen zoals het CPB. Het planbureau geeft een onafhankelijke beoordeling van de begrotingssituatie en levert daarnaast belangrijke input voor overheidsbeslissingen. Tenslotte wil ik de uitgavenplafonds noemen als sterk punt van de Nederlandse aanpak.

Politici lijken met handen en voeten gebonden door al die richtlijnen over de begroting. Maakt dat het begrotingsbeleid niet te

technocratisch, waardoor de interesse in politiek kan afnemen?

Het gaat er absoluut niet om begrotingsbeleid uit handen van politici te nemen. Vanwege de herverdelingseffecten moeten alle beslissingen en raamwerken vanzelfsprekend onderworpen blijven aan democratische verantwoording. Wat nodig is, is meer transparantie om het publiek te informeren en de prikkels te vergroten voor beleidsmakers om hun beleidsruimte op een verantwoordelijke manier te gebruiken. Meer informatie en analyse maken het gemakkelijker voor de 'man en vrouw in de straat' om eigen meningen over het beleid te vormen. Dat zal daardoor de interesse in politiek juist vergroten.

De economische literatuur geeft een overvloed aan factoren - zoals korte regeerperiodes, instabiele regeringen en een groot aantal ministeries die zoveel mogelijk uitgaven op hun eigen terrein willen doen - die stuk voor stuk aanmoedigen tot excessieve uitgaven, tekorten en schulden. Ruimte tot het nemen van beleidsmaatregelen is belangrijk vanwege democratische legitimiteit en om beleidsmakers de mogelijkheid te geven te reageren op onvoorziene omstandigheden. Maar het gebruik van begrotingsbeleid voor electoraal gewin op korte termijn is iets heel anders. Transparantie en begrotingskaders werken dergelijk gedrag tegen en kunnen daardoor bijdragen aan het verminderen van cynisme. Dat voorkomt ook dat het electoraat de interesse in de politiek verliest.

Welke speelruimte blijft er dan over voor politici?

Over het macro-begrotingsbeleid kunnen economen redelijk betrouwbare aanbevelingen doen. Denk bijvoorbeeld aan de effecten op de economische groei en aan de houdbaarheid op lange termijn. Maar economen kunnen geen leidraad geven voor de 'beste' beslissingen over waar een land geld aan moet besteden. Daar moeten prioriteiten politieke oordelen uitdrukken. Begrotingskaders kunnen wel de grenzen aangeven waarbinnen politici dergelijke beslissingen moeten nemen. □

Meer informatie: wim.suyker@cpb.nl

Het Internationaal Monetair Fonds (IMF), opgericht in 1944, heeft momenteel 184 lidstaten en 2700 werknemers. Het hoofdkantoor is in Washington. Doel van het IMF is de internationale monetaire samenwerking te bevorderen. Goede samenwerking kan mondiaal de duurzame groei stimuleren en grote betalingsbalansproblemen voorkomen of oplossen. Het IMF komt voor alle lidstaten jaarlijks met niet-bindende aanbevelingen over het macro-economische beleid. Lidstaten met betalingsbalansproblemen kunnen lenen bij het IMF, op voorwaarde dat ze het afgesproken beleid uitvoeren. Het IMF is voor Nederland vooral van belang voor zover het bijdraagt aan een stabiel en effectief internationaal financieel en monetair stelsel. Daarnaast is de betekenis gelegen in de waardevolle informatie en adviezen.

Recente publicaties

SEPTEMBER 2006 - DECEMBER 2006

Onderstaande lijst geeft een overzicht van CPB-publicaties die zijn verschenen tussen september en december 2006, gerangschikt naar publicatiereeks. Beleidsrelevante stukken zijn kort samengevat. Op www.cpb.nl kunt u de volledige stukken downloaden. Vaak is op de website ook een persbericht over de publicatie beschikbaar.

Bijzondere Publicaties

Welvaart en Leefomgeving: een scenariostudie voor Nederland in 2040

Centraal Planbureau (CPB), Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) en Ruimtelijk Planbureau (RPB), september 2006
ruud.okker@cpb.nl

Nederland verandert in de komende decennia. Trends als individualisering, vergrijzing, migratie, evenals de economische ontwikkeling, spelen daarbij een rol. Hoe kan Nederland zich in de periode tot 2040 ontwikkelen en welke krachten zullen die ontwikkeling het meest beïnvloeden? In deze studie brengen CPB, MNP en RPB in kaart wat de mogelijke veranderingen zijn en wat zij kunnen betekenen voor de fysieke leefomgeving: de omgeving waarin huidige en toekomstige generaties moeten leven, wonen en werken. Dat gebeurt voor een aantal thema's: wonen, werken, mobiliteit, landbouw, energie, milieu, natuur en water. Ook de regionale verschillen, het ruimtebeslag en de toekomst van de grote steden en het platteland worden daarbij in grote lijnen verkend.

CPB Documenten

126. Report AIECE Working Group on Foreign Trade, Autumn 2006

Gerard van Welzenis, november 2006
gerard.van.welzenis@cpb.nl

De BBP-groei in de wereld lag de afgelopen vier jaar steeds boven 4½% en de verwachting is dat dit ook in 2007 nog het geval zal zijn. Zo'n aaneengesloten periode van aanhoudend hoge groei is niet meer voorgekomen sinds het begin van de jaren zeventig. Deze is vooral te danken aan de bijzondere prestaties van de opkomende markten. De volumegroei van de wereldhandel in de laatste vier jaar bedroeg gemiddeld 8½%, terwijl voor 2007 slechts een lichte terugval naar 7½% wordt voorzien, nog steeds meer dan de potentiële groei.

127. China and the Dutch economy; Stylised facts and prospects

Wim Suyker en Henri de Groot, september 2006
wim.suyker@cpb.nl

China's spectaculaire economische groei in de afgelopen decennia heeft per saldo een positief effect gehad op de Nederlandse economie. Relatief goedkope importen hadden een drukkend effect op de inflatie. De toegenomen exporten vanuit China hebben de rol van Nederland als doorvoerland naar het Europese achterland versterkt. Negatieve effecten in de vorm van economische herstructureringen blijken zeer bescheiden te zijn. Ook is er geen substantieel negatief effect waarneembaar in de vorm van hogere werkloosheid of toegenomen inkomensongelijkheid. Voor de nabije toekomst is de verwachting dat de exporten

van China verder zullen toenemen, waarbij de daaruit voortvloeiende economische herstructurering in Nederland bescheiden zal zijn. Voor Nederland zal de verdere opkomst van China naar verwachting positieve effecten hebben voor de welvaart.

128. Woningmarkteffecten van aanpassing fiscale behandeling eigen woning

Martin Koning, Rafael Saitua en Jos Ebregt, september 2006
martin.koning@cpb.nl

In deze studie wordt een eenvoudig model gepresenteerd waarmee de gevolgen van veranderingen in de fiscale behandeling van de eigen woning geanalyseerd kunnen worden. Deze analyse richt zich op de prijsvorming van de eigen woning op korte en lange termijn en op de consumptie van woondiensten. De studie toont de effecten voor een beperkte hervorming van de fiscale behandeling van de eigen woning, waarbij de renteaftrek, het eigenwoningforfait en de overdrachtsbelasting worden afgeschaft. Het gaat in totaal om een netto subsidie van 7 miljard euro. De uitkomsten hangen mede af van de tijdshorizon die consumenten in hun koopbeslissing hanteren. De als gevolg van de maatregel te verwachten prijsdaling op de woningmarkt bedraagt 4½% tot 13½%. Het effect op het volume van de woningvoorraad varieert van minus 3½% tot minus 10½% ten opzichte van het scenario van ongewijzigde belastingregels.

129. Economische Verkenning 2008-2011

September 2006
bert.smid@cpb.nl

Deze middellange-termijnverkenning (MLT) presenteert een voorzichtig scenario voor de Nederlandse economie tot 2011. In dit scenario bedraagt de gemiddelde economische groei 1¾% per jaar. Door de vergrijzing neemt de jaarlijkse groei van het arbeidsaanbod af tot ¼%; de werkloosheid blijft op het niveau van 2007. De arbeidsproductiviteit stijgt met 1½% per jaar, mede door de stijgende kapitaalintensiteit. Bij ongewijzigd beleid komt het EMU-saldo in 2011 in het voorzichtige scenario uit op 1% BBP.

130. Beoordeling projecten ruimtelijke economie, innovatie en onderwijs; analyse ten behoeve van de FES-meevaller 2006

Oktober 2006
annemiek.verrips@cpb.nl

De Interdepartementale Commissie Ruimtelijke Economie (ICRE) heeft het CPB gevraagd 17 projecten te toetsen op het gebied van ruimtelijke economie. De CWTI, de Commissie voor Wetenschaps-, Technologie- en Innovatiebeleid, heeft dit verzoek gedaan voor 16 projecten binnen het domein van kennis en innovatie, terwijl het Kabinet het CPB heeft verzocht 10 projecten te toetsen op het terrein van onderwijs. Deze publicatie bevat een globale toetsing van de 43 projecten in de uiteenlopende domeinen. Uitgangspunt voor een beoordeling vormt de vraag of een project naar verwachting bijdraagt aan de maatschappelijke welvaart. Het doel van de beoordeling is om informatie aan te dragen voor afweging door het Kabinet.

131. Trefzekerheid van kortetermijnramingen en middellange-termijnverkenningen

Henk Kranendonk en Johan Verbruggen, oktober 2006
henk.kranendonk@cpb.nl

Zie artikel op pagina 8 van deze Nieuwsbrief

132. Innovation Policy: Europe or the Member States?

Albert van der Horst, Arjan Lejour en Bas Straathof, november 2006
albert.van.der.horst@cpb.nl

Dit rapport evalueert de economische argumenten voor een Europees innovatiebeleid en neemt daarbij het subsidiariteitsprincipe als uitgangspunt. Verkennend empirisch onderzoek toont aan dat publieke O&O (onderzoek en ontwikkeling) en publiek gefinancierde private O&O onderhevig zijn aan schaalvoordelen en externe effecten. Dit kan een reden zijn voor een Europees innovatiebeleid, maar ondermeer de verscheidenheid in sociaal-economische doelstellingen van publieke onderzoeksuitgaven tussen de lidstaten pleit voor een grote betrokkenheid van de nationale lidstaten.

133. Assessing subsidiarity

Sjef Ederveen, George Gelauff en Jacques Pelkmans, november 2006
george.gelauff@cpb.nl

Dit paper analyseert subsidiariteit in de Europese Unie vanuit het perspectief van de economische theorie over federaties. Het incorporeert recente inzichten over de politieke economie van federaties en presenteert een aantal factoren die van belang zijn om af te wegen of beleid gecentrali-

seerd moet worden in de Europese Unie of niet.

134. Kosten-batenanalyse Zuidas Amsterdam

Carel Eijgenraam en Ioulia Ossokina, november 2006
carel.eijgenraam@cpb.nl

De kosten-batenanalyse van het project Zuidasdok is uitgevoerd in twee stappen. In de eerste stap, de uitbreiding van alle verkeersinfrastructuur voor auto's, trein, metro en station, konden alleen de kosten van 1,1 miljard euro worden bepaald. Baten ontbreken in dit deel van de KBA omdat bij afsluiting van dit rapport geen betrouwbare wegverkeercijfers beschikbaar waren. De tweede stap betreft de ondertunneling met extra kosten van 1,5 miljard euro. Daardoor is extra gronduitgifte mogelijk, die 1 miljard euro oplevert. Er is in de KBA dus een belangrijk bedrijfseconomisch verlies. Maar er zijn gunstige externe effecten op de omgeving en op de productiviteit van de daar gevestigde bedrijven, welke op 360 miljoen euro zijn gewaardeerd. Alles bij elkaar is het saldo van het KBA-deel ondertunneling en stedenbouw 80 miljoen euro negatief. Maar de onzekerheidsmarge rond dit cijfer is groot.

135. Employment protection legislation: Lessons from theoretical and empirical studies for the Dutch case

Anja Deelen, Egbert Jongen en Sabine Visser, november 2006
anja.deelen@cpb.nl

Zie artikel op pagina 12 van deze nieuwsbrief.

CPB Discussion Papers

71. The impact of competition on productive efficiency in European railways

Gertjan Driessen, Mark Lijesen en Machiel Mulder, september 2006
mark.lijesen@cpb.nl

In deze studie maken de auteurs een empirische analyse van de relatie tussen institutionele vormgeving en productieve efficiëntie bij de spoorwegen. Uit deze analyse komt naar voren dat concurrentie om het spoor, door aanbesteding, leidt tot een hoger efficiëntieniveau. Concurrentie op het spoor, door de toegang vrij te geven, leidt daarentegen tot een afname van de efficiëntie. Een mogelijke reden hiervoor is dat vrije toegang ten koste van *economies of density* gaat.

72. EU accession and income growth: An empirical approach

Arjan Lejour, Vladimir Solanic en Paul Tang, oktober 2006
arjan.lejour@cpb.nl

De dynamische effecten van het EU-lidmaatschap zijn cruciaal voor nieuwe lidstaten om naar het gemiddelde inkomen van oude lidstaten toe te groeien. Voor een kwantitatieve invulling van de dynamische effecten volgen we een tweestapsmethode.

de. We gebruiken een graviteitsvergelijking voor bilaterale handel om het handelseffect van EU-lidmaatschap te bepalen. Daarnaast schatten we een groeivergelijking om het inkomenseffect van meer handel te duiden. Gedeeld EU-lidmaatschap vergroot de handel tussen twee lidstaten met ongeveer 34%. EU-lidmaatschap kan ook de kwaliteit van de instituties in landen stimuleren. Als deze instituties verbeteren, neemt de handel met 22% toe, zodat het totale handelseffect 56% bedraagt. Deze handelstoename kan het inkomen met 38% doen toenemen volgens onze schattingen. Met een klein direct effect van verbeterde instituties op groei is het totale inkomenseffect 39%. Dit betekent dat EU-lidmaatschap, via het effect op handel en instituties, tot grote economische voordelen voor de nieuwe lidstaten kan leiden, maar dat brengt ze nog niet op het inkomensniveau van de oude lidstaten.

Colofon

CPB Nieuwsbrief is een uitgave van het Centraal Planbureau
Postbus 80510
2508 GM Den Haag
T 070 - 3383380
F 070 - 3383350
I www.cpb.nl
E redactie@cpb.nl

Redactie:
Kees Folmer
Dick Morks
Marc Pomp
Wim Suyker
Jacqueline Timmerhuis
Johan Verbruggen

Drukker: Koninklijke De Swart
Ontwerp: Maarten Balyon grafische vormgeving bv

CPB Nieuwsbrief is ook beschikbaar op www.cpb.nl
Teksten mogen zonder voorafgaande toestemming worden overgenomen, onder vermelding van het CPB als bron.

Ontslagbescherming en hervormingsopties

Ontslagbescherming staat in de schijnwerpers, zowel in Nederland als internationaal. Een lager niveau van ontslagbescherming voor vaste contracten, procedures vervangen door een ontslagbelasting en meer ruimte voor maatwerk: zie hier enige beleidsopties voor Nederland.

Het CPB heeft recentelijk een literatuurstudie uitgebracht over de effecten van ontslagbescherming. Uit de empirische literatuur komt naar voren dat striktere ontslagbescherming per saldo leidt tot een beperkte daling van de werkgelegenheid. De gevonden effecten zijn echter klein en niet robuust. Het gevolg voor de productiviteit is empirisch ambigu. Dat er per saldo geen grote veranderingen te verwachten zijn en dat de richting van sommige veranderingen zelfs niet vaststaat, hangt samen met het feit dat effecten tegen elkaar in werken. Zo leidt minder ontslagbescherming enerzijds tot meer ontslagen, maar anderzijds zullen werkgevers ook sneller werknemers aannemen. Ook bij de productiviteit werken twee effecten tegen elkaar in. Enerzijds stimuleert ontslagbescherming specifieke investeringen in een baan, maar anderzijds vermindert het de doorstroming op de arbeidsmarkt doordat bedrijven zich minder snel aanpassen aan technologische ontwikkelingen. De effecten op werkgelegenheid en productiviteit geven nog weinig aanleiding voor het hervormen van ontslagbescherming. Toch zijn er diverse andere aanknopingspunten voor hervorming.

Minder ontslagbescherming bij vaste contracten kan zorgen voor een meer gelijke verdeling van werk over groepen. Het niveau van ontslagbescherming voor vaste contracten ligt in Nederland in internationaal perspectief hoog, terwijl de ontslagbescherming voor tijdelijke contracten juist beperkt is. Minder ontslagbescherming voor vaste contracten zorgt voor meer stromen tussen werkgelegenheid en werkloosheid en daarmee voor een herverdeling van de kans op een vast arbeidscontract over 'insiders' en 'outsiders'. Een extra voordeel daarbij is dat de macht van insiders bij loononderhandelingen vermindert, hetgeen de werkgelegenheid verhoogt. Ook daalt de werkloosheidsduur, wat het verlies van kennis en vaardigheden vermindert. Trends als het toenemende arbeidsaanbod van migranten en herintredende vrouwen, globalisering en snellere technologische veranderingen verhogen de wenselijkheid van deze aanpassingen. Tot slot is de behoefte aan baan zekerheid waarschijnlijk minder dan in het verleden, enerzijds door de hogere welvaart in het algemeen en anderzijds doordat de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen risicospreiding binnen huishoudens mogelijk maakt.

Oudere werknemers hebben een relatief hoge ontslagbescherming. Versoepeling van de ontslagbescherming zal vooral bij hen tot extra ontslagen kunnen leiden. Daar staat wel tegenover dat ouderen dan ook weer sneller in dienst worden genomen. De werkgelegenheidseffecten voor toekomstige generaties ouderen lijken gunstiger; op termijn zullen de lonen van ouderen zich aanpassen en bovendien kunnen toekomstige ouderen zich wapenen

tegen een grotere kans op ontslag door hun menselijk kapitaal op peil te houden en door eerder om te zien naar een meer productieve functie.

Een tweede hervormingsoptie is het verminderen van procedurele belemmeringen. Nederland is, volgens de OESO-indicator voor ontslagbescherming, koploper als het gaat om procedurele belemmeringen bij ontslag. De recent doorgevoerde beperking van de verwijtbaarheidstoets in de WW bewerkstelligt overigens al dat de rechter zich over minder ontslagzaken hoeft te buigen. Een positief neveneffect van procedures is dat zij de instroom in de WW beperken. Maar dat kan waarschijnlijk kosteneffectiever door gebruik te maken van financiële prikkels zoals een ontslagbelasting.

Een derde mogelijke optie is het toestaan van meer heterogeniteit. Momenteel wordt het niveau van ontslagbescherming vooral bepaald door de lengte van het dienstverband, de leeftijd en het loon van de betreffende werknemer. Het toestaan van méér heterogeniteit kan leiden tot meer maatwerk, waarbij het niveau van ontslagbescherming meer is afgestemd op de behoeften per sector of per groep werknemers. Sectoren met hoge specifieke investeringen kunnen bijvoorbeeld een hoger niveau van ontslagbescherming kiezen. De overheid kan meer heterogeniteit bewerkstelligen door afspraken rond ontslagbescherming te decentraliseren naar het niveau van cao's of individuele contracten.

Het onderzoek beantwoordt een aantal vragen, maar roept ook nieuwe vragen op. Wat is de reden voor het verschil in bescherming tussen jonge en oudere werknemers, en wat is de relatie met andere instituties zoals de sociale zekerheid en de loonvorming? Hoe ligt op bedrijfsniveau de relatie tussen productiviteit en ontslagbescherming? Kan een verkenning worden gemaakt van de kwantitatieve effecten van de hervormingsopties, die nu nog redelijk abstract zijn, door deze modelmatig te analyseren in de Nederlandse context? Nieuw CPB-onderzoek zal proberen hier inzicht in te geven.

Meer informatie: anja.deelen@cpb